

ZODPOVEDNOSŤ ŠTÁTU ZA UJMU SPÔSOBENÚ PORUŠENÍM EURÓPSKEHO DOHOVORU O OCHRANE ĽUDSKÝCH PRÁV A ZÁKLADNÝCH SLOBÔD A EXTRATERITORIÁLNA JURISDIKCIA ŠTÁTU

RESPONSIBILITY OF THE STATE FOR DAMAGE CAUSED BY VIOLATION OF EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS AND EXTRATERRITORIAL JURISDICTION OF THE STATE

Adam Giertl

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

ABSTRAKT

Ešte v roku 2011 Európsky súd pre ľudské práva (ďalej v texte aj „ESLP“) vydal v tom čase veľmi očakávané rozhodnutia vo veciach Al-Jedda v. United Kingdom a Al-Skeini and others v. United Kingdom. Týmito rozhodnutiami ESLP v zásade potvrdil existenciu záväzku strán Dohovoru chrániť ľudské práva a slobody zakotvené v hlave I Dohovoru o ľudských právach a základných slobodách, vzťahujúceho sa aj na vojenské kontingenty strán Dohovoru o ľudských právach a základných slobodách pôsobiace v zahraničí. Základným cieľom príspevku je z časovým odstupom zhodnotiť dopad uvedených kľúčových rozhodnutí na prax a štátov a poukázať na niektoré problémy, ktoré v súvislosti s uvedeným vyvstávajú s ohľadom na aplikáciu Dohovoru o ľudských právach a základných slobodách vo vzťahu ku všeobecnému medzinárodnému právu a to predovšetkým v kontexte použitia sily v súlade s Chartou OSN.

ABSTRACT

In 2011 European Court of Human Rights (hereinafter referred to as “ECHR”) delivered at the time highly expected decision in the cases Al-Jedda v. United Kingdom and Al-Skeini and others v. United Kingdom. In fact, by mentioned decisions the Court confirmed the existence of the obligation of the parties to the European Convention of Human Rights to secure and protect the human rights defined in the Convention, that is effective in respect of military contingents of the parties to the Convention, that operate abroad. The goal of the presented paper is to evaluate the impact of the key decisions on the practice of the states and to point to some problems, that may arise in respect of application of the Convention in relation to the general international law mainly in respect of use of force in accordance with the provisions of the UN Charter.

I. ÚVOD¹

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej v texte aj „Dohovor“) predstavuje regionálny nástroj medzinárodnej právnej ochrany ľudských práv a základných slobôd, ktorý sa skrz rozhodovaciu činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva stal efektívnym nástrojom ochrany ľudských práv v členských štátoch Rady Európy. Článok 1 Dohovoru zakotvuje povinnosť štátov, ktoré sú zmluvnými stranami Dohovoru zabezpečiť (*secure*) práva a slobody podľa hlavy 1 Dohovoru každému kto podlieha ich právomoci. Ustanovenia Dohovoru sa preto musia uplatňovať na celom území štátu, ktorý je stranou Dohovoru a taktiež aj v priestoroch a na územiach, na ktorých dochádza k výkonu verejnej moci daného štátu (napríklad priestory zastupiteľských úradov v zahraničí).² Prirodzene sa ustanovenia Dohovoru budú aplikovať aj na palubách štátnych plavidiel a lietadiel, na ktoré možno nazerať ako na tzv. lietajúce alebo plávajúce územia štátu.³

V praxi štátov dochádzalo k situáciám, v ktorých orgány štátu realizovali výkon určitých aktivít mimo územia „svojho“ štátu pričom zároveň vykonávali aj určité prvky verejnej moci. Vzhľadom na uvedené okolnosti bolo potrebné vyriešiť otázku existencie jurisdikcie štátu a s tým súvisiacu otázku viazanosti jeho štátnych orgánov ustanoveniami Dohovoru. Existencia jurisdikcie štátu v danom priestore a čase je *conditio sine qua non* pre určenie zodpovednosti štátu za možné porušenie ľudských práv a základných slobôd chránených Dohovorom. Určité problémy v tomto ohľade vznikali najmä v súvislosti s pôsobením ozbrojených síl mimo územia vlastného štátu a to či už v rámci vojenskej intervencie spojenej s výkonom verejnej moci na danom území, vojenskou intervenciou kedy k výkonu verejnej moci nedošlo (napr. prípad *Banković*) alebo v prípade účasti ozbrojených síl na operáciách vykonávaných na základe rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN, prípadne pri účasti ozbrojených síl štátu na operáciách vykonávaných pod vedením OSN (pozri napr. rozhodnutia Veľkej komory ESĽP o prípustnosti vo veciach *Behrami and Behrami v. France* a *Saramati v. France, Germany and Norway*⁴). S problematikou aplikácie Dohovoru na činnosť orgánov strán Dohovoru mimo územia vlastného štátu ba dokonca mimo priestor kde je Dohovor aplikovateľný *ratione loci* čiže mimo územie členských štátov Rady Európy sa vo svojej rozhodovacej činnosti extenzívne venoval Európsky súd pre ľudské práva.

Jedným z právnych problémov, ktorý sa v kontexte udalostí, ktoré predovšetkým od roku 2015 a po zapojení sa niektorých štátov viazaných Dohovorom do boja proti Islamskému štátu a ďalším teroristickým organizáciám javí o to akútnejším je vzťah Charty OSN a právne záväzných rozhodnutí prijímaných na jej základe,⁵ ktoré reprezentujú všeobecné medzinárodné právo a Dohovoru, ktorý na strane druhej predstavuje regionálne medzinárodné právo. S uvedeným je v kontexte článku 103 Charty OSN prirodzene spojená otázka priority aplikácie právnych noriem medzinárodného práva všeobecného pred medzinárodným právom regionálnym.⁶ Je možné v kontexte vzťahu všeobecného medzinárodného práva

¹ Autor vystúpil s témou príspevku aj na konferencii poriadanej na pôde Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne v novembri 2015.

² Pozri napríklad: *Case of Al-Skeini and others v. United Kingdom, Judgement, Grand Chamber, 7. July 2011, Application no. 55721/07*, par. 134: „Firstly, it is clear that the acts of diplomatic and consular agents, who are present on foreign territory in accordance with provisions of international law, may amount to an exercise of jurisdiction when these agents exert authority and control over others.“ Pozri aj *Case of M. v. Denmark, decision of the European Commission on Human Rights 14 October 1992, Application no. 187392/90*, prípadne pozri aj *Case of Medvedyev and Others v. France, Judgement, Grand Chamber, 23 March 2010, Application no. 3394/03*.

³ KLUČKA, J.: *Mezinárodní právo veřejné (všeobecná a osobitná část)*, 2. vydanie, Bratislava: IURA Edition, 2011, s. 278.

⁴ *Behrami and Behrami against France and Saramati against France, Germany and Norway, Decision as to the Admissibility, Grand Chamber, 2 May 2007, Application no. 71412/01 and Application no. 78166/01*.

⁵ Ide o Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN prijímané podľa Kapitoly VII Charty OSN, ktoré prijíma Bezpečnostná rada OSN pri výkone právomoci podľa článku 24 Charty OSN.

⁶ Charter of the United Nations, Chapter XVI, article 103: „In the event of a conflict between the obligations of the Members of the United Nations under the present Charter and their obligations under any other international agreement,

a regionálneho medzinárodného práva tento konflikt vyriešiť takým spôsobom aby bola zachovaná jednota medzinárodného práva ako osobitného právneho systému reprezentovaného Chartou OSN a zároveň zaistená ochrana základných práv a slobôd zakotvených v Dohovore.

II. K PRÁVNEMU ZÁKLADU EXTRATERITORIÁLNEJ APLIKÁCIE DOHOVORU

Vymedzenie pojmu jurisdikcia a nadväzujúce preukázanie skutočnosti, že jurisdikcia štátu, ktorého konanie je predmetom posúdenia bola daná je kľúčové pre ďalšie úvahy o aplikovateľnosti ustanovení Dohovoru mimo samotného územia štátu.⁷ Za priestor, kde sa uplatňuje jurisdikcia štátu v zásade považujeme jeho štátne územie. Za určitých špecifických okolností však možno aj konanie zmluvného štátu Dohovoru, ku ktorému došlo, alebo ktoré malo účinky mimo jeho vlastného územia predstavovať výkon jeho jurisdikcie podľa článku 1 Dohovoru.⁸ EŠLP vo svojej judikatúre v zásade uznal, že jurisdikcia zmluvného štátu podľa článku 1 môže byť rozšírená na konania štátnych orgánov, ktorých účinky nastanú mimo územia ich vlastného štátu (pozri napr. *Case of Drozd and Janousek v. France and Spain*).⁹

V rozhodnutí vo veci *Al-Skeini v. United Kingdom* EŠLP konštatoval, že konanie diplomatických a konzulárnych zástupcov prítomných na cudzom území v súlade s pravidlami medzinárodného práva môže znamenať výkon jurisdikcie štátu, ak títo zástupcovia vykonávajú moc alebo kontrolu nad inými osobami. EŠLP uznal, že ide o extrateritoriálny výkon jurisdikcie štátu, ktorý je zmluvnou stranou Dohovoru a ktorý na základe súhlasu, pozvania alebo podriadenia sa miestnej vlády vykonáva všetky, alebo niektoré prvky verejnej moci, ktoré by za normálnych okolností vykonávala miestna vláda. Preto ak v súlade s obyčajovými alebo zmluvnými pravidlami medzinárodného práva orgány štátu vykonávajú výkonné alebo súdne funkcie na inom území než je ich vlastné, môže byť takýto štát považovaný za zodpovedný aj za eventuálne porušenia ustanovení Dohovoru, ku ktorým došlo pri výkone uvedených funkcií. Takéto konanie však musí byť preukázateľne pričítateľné štátu,¹⁰ ktorého orgány posudzované konanie realizovali a nie štátu, na ktorého

their obligations under the present Charter shall prevail.“ Dokument je dostupný online: <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-xvi/index.html>.

⁷ Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že tvorcovia Dohovoru sa od samého počiatku prikláňali skôr k extenzívnejšiemu poňatiu jurisdikcie zmluvného štátu. Svedčia o tom aj *travaux préparatoires* Dohovoru: „*The Assembly draft had extended the benefits of the Convention to 'all persons residing within the territories of the signatory States'*. It seemed to the Committee that the term 'residing' might be considered too restrictive. It was felt that there were good grounds for extending the benefits of the Convention to all persons in the territories of the signatory States, even those who could not be considered as residing there in the legal sense of the word. The Committee therefore replaced the term 'residing' by the words 'within their jurisdiction' which are also contained in Article 2 of the Draft Covenant of the United Nations Commission.“ Pozri: Collected Edition of the *Travaux Préparatoires* of the European Convention on Human Rights, Vol. III, p. 260. Citované z: *Case of Banković and other v. Belgium and others, Grand Chamber Decision as to the Admissibility of the Application, Application no. 52207/99*, par. 19.

⁸ KMEC Jiří, KOSAŘ David, KRATOCHVÍL Jan a BOBEK Michal: *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře, s. 40.

⁹ Tamtiež. Pozri aj: *Case of Drozd and Janousek v. France and Spain, Judgement, 26.06.1992, Application no. 12747/87*, par. 91: „*The term "jurisdiction" is not limited to the national territory of the High Contracting Parties; their responsibility can be involved because of acts of their authorities producing effects outside their own territory*“.

¹⁰ Pričítateľnosťou rozumieme subjektívny prvok zodpovednosti štátu (v širšom zmysle aj iných subjektov medzinárodného práva). Štátu sa pričítava postup jeho orgánov, pokiaľ konajú v rámci svojich právomocí podľa noriem vnútroštátneho práva pričom v záujme zachovania právnej istoty je nevyhnutné vychádzať z toho, že za konanie pričítateľné štátu považujeme aj konanie jeho orgánov *ultra vires* (pozri: KLUČKA, Ján.: *Medzinárodné právo verejné* (všeobecná a osobitná časť), 1. vydanie, Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 184). Postavenie jednotlivca reprezentujúceho štátny orgán sa tak stáva len zhmotnením „pričítateľnosti“ (angl. „*imputability*“) či príčinnej súvislosti medzi ním ako štatutárnym orgánom štátu a spôsobenou škodou. Porovnaj: BROWNLIE, Ian: *Princípy medzinárodného verejného práva*, Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 482.

území k posudzovanému konaniu došlo prípadne inému subjektu medzinárodného práva (napr. medzinárodnej medzivládnej organizácií, povstaleckému hnutiu a pod.).¹¹

Je potrebné skúmať existenciu určitých vodiacich princípov prítomných v judikatúre ESĽP vo vzťahu k existencii extrateritoriálnej jurisdikcie zmluvného štátu Dohovoru. Je potrebné poukázať na vysokú variabilitu situácií, v ktorých štáty vykonávajú činnosti zahŕňajúce výkon verejnej moci mimo vlastného územia, pri ktorých prichádza do úvahy aplikácia ustanovení Dohovoru. Pri pohľade na judikatúru ESĽP možno pozorovať, že vysoký počet situácií posudzovaných ESĽP sa týka činností štátov mimo vlastného územia, ktoré v určitom rozsahu zahŕňajú činnosť ozbrojených síl štátu. V niektorých prípadoch ide o postavenie štátu ako okupačnej mocnosti na určitom území (*Al-Skeini a ostatní proti Spojenému kráľovstvu, Al-Jedda proti Spojenému kráľovstvu*), iné situácie sa týkajú prítomnosti a politickej podpory vykonávanej zmluvnou stranou na určitom území prípadne vykonávanie politického a vojenského vplyvu (rozhodnutia vo veciach *Loizidou proti Turecku, Cyprus proti Turecku, Ilascu a ostatní proti Moldavskej republike a Rusku*) a nakoniec možno spomenúť aj vojenskú intervenciu zmluvnej strany bez toho aby došlo k výkonu verejnej moci na území štátu, na ktorom intervencia prebieha (*Banković a ostatní proti Belgicku a ďalších 16 štátom, Issa a ostatní proti Turecku*).¹² Osobitnými čiastkovými problémami sa v tomto kontexte javia predovšetkým otázky pričítateľnosti konania (*ergo* otázka existencie jurisdikcie *per se*) a v neposlednom rade aj otázka samotnej aplikovateľnosti Dohovoru vzhľadom na hierarchiu noriem v rámci systému medzinárodného práva verejného.

III. APLIKÁCIA DOHOVORU PRI VYKONÁVANÍ OPATRENÍ BEZPEČNOSTNEJ RADY OSN PODĽA KAPITOLY VII

ESĽP sa vo svojej rozhodovacej činnosti musel niekoľkokrát vysporiadať s konaním štátu, ktoré bolo vykonávané na základe rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN podľa kapitoly VII Charty OSN. Išlo predovšetkým o použitie ozbrojenej sily na území iného štátu za účelom obnovy a zabezpečenia medzinárodného mieru a bezpečnosti, ktoré Bezpečnostná rada OSN autorizovala. Je užitočné poukázať na to, že okrem samotnej skutočnosti, že ozbrojené sily pôsobia na území kde sa pôsobnosť Dohovoru *ratione loci* neuplatňuje, je determinantom ďalších úvah aj skutočnosť, že ozbrojené sily pôsobia na území cudzieho štátu v rámci misie zastrešenej medzinárodnou organizáciou, resp. na základe rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN prípadne sa na konkrétnu situáciu vzťahujú obe možnosti.¹³ Možno v zásade povedať,

¹¹ Pozri kapitolu II Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za protiprávne správanie sa, prijatú ako príloha rezolúcie Valného zhromaždenia OSN A/RES/56/83 z 12. decembra 2001. Pozri aj: Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongfull Acts, with Commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/56/10), s. 38 a nasledujúce. Dokument je dostupný online: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf.

¹² V prípade *Banković a ostatní proti Belgicku a 16 ďalším zmluvným štátom* riešil ESĽP sťažnosť šiestich sťažovateľov, ktorá sa týkala kampane štátov NATO vedenej proti Juhoslovanskej zväzovej republike v dôsledku ozbrojeného konfliktu v Kosove. V tomto konkrétnom prípade však ESĽP konštatoval (hoci s poukazom na to, že extrateritoriálna aplikácia Dohovoru je prípustná), že Dohovor je regionálnym nástrojom ochrany ľudských práv, ktorý je aplikovateľný v určitom regionálnom kontexte. Juhoslovanská zväzová republika nespádala do tohoto rámca preto ESĽP dospel k záveru, že jurisdikcia zmluvných štátov nad obeťami bombardovania v tomto prípade nebola daná následkom čoho bola sťažnosť odmietnutá. Pozri: *Banković and others v. Belgium and 16 other states, Grand Chamber Decision on Admissibility, Application no. 52207/99*.

¹³ Napríklad v prípade nasadenia ozbrojených síl v Afganistane ide o misiu ISAF (*International Security Assistance Force in Afghanistan*), ktorej vedenie prevzalo NATO dňa 11. augusta 2003. Ide o medzinárodné sily, založené na základe Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1386 (2001), prijatej na základe kapitoly VII Charty OSN (S/RES/1386 (2001)). Základnou úlohou síl ISAF bolo predovšetkým asistovať prechodným afganským orgánom v udržiavaní bezpečnosti v Kábule a priľahlom okolí, tak aby afganské orgány ako aj personál OSN mohli pracovať v bezpečnom prostredí. Rezolúciou č. 1413 (2002) z mája 2003 Bezpečnostná rada oprávnila (*authorizes*) štáty participujúce na operácii ISAF Afganistan na podniknutie všetkých nevyhnutných opatrení (*all necessary measures*) potrebných na plnenie cieľov misie (pozri S/RES/1413 (2002)). NATO prevzalo velenie v ISAF v auguste 2003 na žiadosť OSN a miestnych orgánov

že je princíp zodpovednosti za porušenie ochrany práv chránených Dohovorom, ku ktorému došlo mimo územia zodpovedného štátu je v judikatúre ESĽP vcelku stabilne ukotvený. Problém pri nasadení ozbrojených síl, ktoré je súčasťou plnenia rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN podľa kapitoly VII tkvie v otázke pričítateľnosti konania konkrétnemu zmluvnému štátu. Možno povedať, že v tomto prípade je nevyhnutné vyriešiť otázku vzťahu zodpovednosti štátu a zodpovednosti medzinárodnej organizácie. Túto otázku riešil ESĽP vo veciach *Behrami a Behrami* proti Francúzsku a *Saramati* proti Francúzsku, Nemecku a Nórsku.¹⁴ Rozhodnutia v uvedených prípadoch vychádzali z princípu medzinárodnoprávnej zodpovednosti vychádzajúcom z efektívnej kontroly, ktorú vykonávala v uvedených prípadoch na území Kosova práve Organizácia Spojených národov.¹⁵ Ak za protiprávne konanie aj možno uznať zodpovednou medzinárodnú organizáciu ESĽP v tomto prípade nemá možnosť priamo poskytnúť ochranu právam poškodených.¹⁶

IV. ROZHODNUTIA VO VECIACH *AL-JEDDA* A *AL-SKEINI*

Sťažnosť v prípade *Al-Jedda* sa týkala zadržavania civilistu – občana Iraku počas troch rokov (2004 – 2007) v meste Basra v južnom Iraku v detenčnom centre prevádzkovanom ozbrojenými silami Spojeného kráľovstva. Argumentácia Spojeného kráľovstva vychádzala zo skutočnosti, že v danej situácii nebola jurisdikcia Spojeného kráľovstva nebola daná. Právomoc britských ozbrojených síl zadržiavať osoby v danej oblasti mala právny základ v rezolúciách BR OSN a to predovšetkým v rezolúcií Bezpečnostnej rady č. 1546 (2004).¹⁷ Uvedená rezolúcia autorizovala mnohonárodné ozbrojené sily nachádzajúce sa na území Iraku na prijímanie všetkých nevyhnutných opatrení na zaistenie bezpečnosti v Iraku. Prílohou tejto rezolúcie je list ministerského predsedu prechodnej vlády v Iraku Ayada Allawiho, v ktorom je vyjadrená požiadavka na zotrvanie mnohonárodných síl v Iraku ako aj odpoveď Collina Powella, toho času ministra zahraničných vecí Spojených štátov, v ktorej je uvedené o.i., že udržanie bezpečnosti a zaistenie bezpečnosti ozbrojených síl si vyžaduje podnikanie opatrení na potlačenie bezpečnostných hrozieb vyvolaných *silami, ktoré sa snažia dosiahnuť vplyv v*

a následne došlo k rozšíreniu mandátu ISAF aj na pôsobenie mimo mesta Kábul a jeho okolia rezolúciou BR OSN č. 1510 (2003). Pozri dokument S/RES/1510 (2003), 13. október 2003.

¹⁴ V týchto prípadoch sa tvrdných porušení ľudských práv chránených Dohovorom dopustili orgány, ktoré spadali pod právomoc misie OSN pre dočasnú administráciu Kosova (UNMIK) zriadenej rezolúciou BR OSN 1244 (1999). Pozri bližšie: *Case Behrami and Behrami v. France, Grand Chamber Decision, Application no. 71412/01, 2007* a *Case Saramati v. France, Germany and France, Grand Chamber Decision, Application no. 78166/01, 2007*.

¹⁵ Pozri Návrh článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií (*Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*), článok 7. Pozri bližšie: *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations with Commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, 2011, vol. II, Part Two, p. 19. Dokument dostupný online: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_11_2011.pdf.

¹⁶ Poškodeným sa otvára možnosť dovolávať sa ochrany zo strany ESĽP s ohľadom na porušenie iných práv chránených Dohovorom. Môže napríklad ísť o článok 6 Dohovoru, ktorý chráni právo na spravodlivý proces. Keď sa združenie pozostalých po obetiach masakru v Srebrenici *Mothers of Srebrenica* dovoľovalo náhrady ujmy pred vnútroštátnymi súdmi neuspelo z dôvodu existencie výsad a imunit OSN, ktorá v mirovú misiu v Bosne a Hercegovine zastrešovala a viedla. Keď sa poškodení dovoľovali ochrany pred ESĽP z titulu porušenia článkov 6 a 13, musel ESĽP konštatovať neprípustnosť sťažnosti pretože nedošlo k upretiu práva na spravodlivý proces. Vnútroštátne súdy nekonali z dôvodu existencie imunit a výsad OSN. Pozri bližšie: *Case of Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. Netherlands, Decision of the Third Section, Application no. 65542/12, 11 June 2013*. Holandsko bolo uznané zodpovedným za protiprávne konanie v kontexte masakru v Srebrenici až v roku 2014 rozhodnutím vnútroštátneho súdu v Haagu v občianskoprávnom konaní. Pozri bližšie: Case Number/Cause List Number: / C/09/295247 / HA ZA 07-2973, Judgment of July 16th 2014, *Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. The State of Netherlands*. Dostupné online: <http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2014:8748>.

¹⁷ V Uvedenej rezolúcií Bezpečnostná rada konajúc podľa Kapitoly VII Charty jednak vzala na vedomie prítomnosť mnohonárodných síl na území Iraku jako vojenskú prítomnosť vyžiadajú prechodnou irackou vládou (ods. 9 operatívnej časti rezolúcie) a na strane druhej rozhodla o tom, že mnohonárodné sily majú právomoc (*authority*) prijať všetky nevyhnutné opatrenia (*all necessary measures*) na prispenie bezpečnosti a stability v Iraku v zhode s požiadavkou vlády Iraku na pokračujúcu prítomnosť mnohonárodných ozbrojených síl na území Iraku. Pozri bližšie Rezolúciu Bezpečnostnej rady OSN S/RES/1546 (2004) z 8. júna 2004.

Iraku skrz násilie.¹⁸ Do kategórie opatrení na zaistenie bezpečnosti v Iraku patrilo okrem samotného vedenia vojenských operácií aj zadržiavanie osôb, ktoré mali predstavovať určité bezpečnostné riziko. Spojené kráľovstvo poukázalo na skutočnosť, že čiastočný výkon verejnej moci na území Iraku predstavuje plnenie rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN. Podľa článku 24 Charty OSN má BR OSN primárnu zodpovednosť za udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti a podľa článku 25 sa štáty zavazujú akceptovať a vykonať rozhodnutia Bezpečnostnej rady v súlade s Chartou OSN.¹⁹ Rozhodnutia BR OSN v otázkach udržania medzinárodného mieru a bezpečnosti prijímané na základe kapitoly VII Charty OSN sú pre členské štáty OSN právne záväzné a v kontexte článku 103 Charty OSN majú záväzky podľa Charty OSN prednosť pred záväzkami z iných medzinárodnoprávných dohôd. Pred ESĽP tak stála úloha vysporiadať sa okrem iného so vzťahom Dohovoru a Charty OSN, pričom kolízny kurz univerzálneho medzinárodného práva a regionálneho medzinárodného práva je vo svetle argumentácie poškodeného a odporcu zjavný a to predovšetkým v rovine aplikačnej.

V prípade *Al-Skeini* išlo o násilnú smrť šiestich osôb (ktoré boli príbuznými sťažovateľov) v meste Basra v roku 2003 v čase keď Spojené kráľovstvo bolo okupačnou mocnosťou na území juhovýchodného Iraku.²⁰ V tomto prípade musel ESĽP zodpovedať otázku či obeť násilia spadali pod právomoc Spojeného kráľovstva a teda či na území Iraku malo Spojené kráľovstvo povinnosť zaistiť aplikáciu Dohovoru voči osobám, ktoré sa ocitli v moci jeho ozbrojených síl. V tomto konkrétnom prípade, Spojené kráľovstvo vykonávalo, okrem samotnej vojenskej okupácie aj prvky verejnej moci po tom, čo po invázií spojeneckých síl došlo na obsadenom území k efektívnemu odstráneniu pôvodnej štátnej moci predstavovanej režimom Saddáma Husajna. Za normálnych okolností by výkon verejnej moci ležal na pleciach irackých štátnych orgánov, avšak vzhľadom na elimináciu štátnej moci na obsadenom území vykonávalo Spojené kráľovstvo prvky verejnej moci a to predovšetkým v rovine zaisťovania bezpečnosti. V danom prípade teda ESĽP zistil existenciu prepojenia medzi dotknutými osobami a výkonom právomocí orgánmi Spojeného kráľovstva (*jurisdictional link*).²¹

Vo veci *Al-Jedda* sa však ESĽP k argumentácií Spojeného kráľovstva postavil odmietavo a to hneď z niekoľkých dôvodov. V prvom rade na rozdiel od situácie, o ktorú išlo vo veciach *Behrami* a *Saramati* ESĽP konštatoval, že v prípade *Al-Jedda*, OSN v Iraku nevykonávala priamu a efektívnu kontrolu tak ako tomu bolo v Kosove, kde OSN priamo vykonávala teritoriálnu pôsobnosť a zastrešovala verejnú moc na tomto území skrz misiu UNMIK zriadenú rezolúciou BR OSN č. 1244 (1999). V tomto prípade však BR OSN nemala žiadnu autoritu ani nevykonávala efektívnu kontrolu nad pôsobením koalíčných síl na území Iraku. Príspevok BR OSN v danej situácii spočíval v autorizácii pôsobenia koalíčných síl na území Iraku a formulovaní oprávnenia na zaisťovanie bezpečnosti na území Iraku. Samotné

¹⁸ „Multinational Force stands ready to continue to undertake a broad range of tasks to contribute to the maintenance of security and to ensure force protection. These include activities necessary to counter ongoing security threats posed by forces seeking to influence Iraq's political future through violence. This will include combat operations against members of these groups, internment where this is necessary for imperative reasons of security, and the continued search for and securing of weapons that threaten Iraq's security.“ Z listu ministra zahraničných vecí Spojených štátov C. Powella zo dňa 5. júna 2004, ktorý je prílohou vyššie citovanej rezolúcie BR OSN č. 1546 (2004).

¹⁹ Charter of the United Nations, Chapter VI, articles 24 – 25. Dokument je dostupný online: <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-v/index.html>.

²⁰ Sťažnosť v tejto veci podávali príbuzní obetí násilných činov spáchaných príslušníkmi Britských ozbrojených síl. Tri z obetí boli zastrelené britskými vojakmi, jedna z obetí bola smrteľne zranená počas prestrelky s príslušníkmi britských ozbrojených síl. Jedna z obetí bola podrobená násiliu a následne zahnaná do rieky, kde došlo k utopeniu a posledná obeť zomrela na britskej základni, pričom na jej tele bolo identifikovaných 93 rôznych zranení. Pozri: *Case of Al-Skeini and others v. The United Kingdom*, application no. 55721/07, Judgment, 7 July 2011, par. 33 a nasl. Súd na základe zistených skutočností dospel k záveru, že Spojené kráľovstvo malo v danom čase a na danom mieste jurisdikciu a preto jeho orgány mali povinnosť viesť vyšetrovanie popísaných udalostí.

²¹ Pozri: *Case of Al-Skeini and others v. The United Kingdom*, application no. 55721/07, Judgment, 7 July 2011, par. 149.

zariadenie kde dochádzalo k zadržiavaniu osôb, ktoré mali predstavovať bezpečnostnú hrozbu bolo výlučne pod správou a kontrolou britských ozbrojených síl.

Druhá rovina problému spočívala v otázke prednosti Dohovoru pred záväzkom splniť rezolúciu BR OSN vyplývajúcu z Charty. Vyššie citovaná rezolúcia predstavovala opatrenie podľa kapitoly VII, ktorým BR OSN, ktorým OSN autorizovala prítomnosť koalíčných síl na území Iraku a zároveň tieto sily poverila obnovením a udržaním bezpečnosti na území Iraku. Možno však povedať či autorizácia vyjadrená v rezolúcií BR OSN predstavuje možnosť, alebo sa ňou vytvára právna povinnosť štátu zachovať sa v zmysle autorizácie obsiahnutej v takejto rezolúcií? Čo v prípade, že BR OSN sa prikloní k štandardnému vyjadreniu a autorizáciu vzťahuje na všetky nevyhnutné opatrenia (*all necessary measures*). ESĽP sa k tejto veci postavil pomerne zaujímavým spôsobom, keď poukázal na ustanovenie článku 1 odseku 3 Charty OSN, v ktorom je princíp rešpektu k ľudským právam jednoznačne označený za jeden z princípov, ktorý musí byť rešpektovaný jednak v činnosti organizácie ako aj jej členov. Preto v rozhodnutí vo veci *Al-Jedda* ESĽP prišiel s právnym názorom, že pri výklade rezolúcií BR OSN je nevyhnutné vychádzať z predpokladu, že BR OSN nemá v úmysle uložiť členským štátom takú povinnosť, ktorej realizáciou by došlo k porušeniu základných princípov ochrany ľudských práv. V prípade nejasnosti sa ESĽP vydal cestou interpretácie, ktorá je čo najviac v súlade so záväzkami vyplývajúcimi z Dohovoru a ktorá umožňuje vyhnúť sa konfliktom právnych povinností.²² Treba však povedať, že uvedená cesta výkladu mnohé nejasnosti neodstraňuje a mnohé ponecháva na prax samotných štátov.

V. IMPLIKÁCIE ROZHODOVACEJ ČINNOSTI ESĽP VO VZŤAHU K EXTRATERITORIÁLNEJ APLIKÁCIÍ DOHOVORU

Rozhodovacia činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva, predovšetkým vo svetle aktuálneho vývoja prináša mnoho zaujímavých implikácií pre medzinárodné právo a pre realizáciu operácií v zahraničí v kontexte potreby zaistenia ochrany ľudských práv. Navyše judikatúra ESĽP sa môže, ako to ukázalo rozhodnutie Britského odvolacieho súdu (*Court of Appeal*) vo prípade *Serdar Mohammed a ostatní proti Ministrovi obrany a Ministerstvu zahraničných vecí a Commonwealthu proti Yunusovi Rahmatulahovi a ostatným* z 30. júla 2015. V prípade S. Mohammeda išlo podobne ako v prípade *Al-Jedda* o porušenie práva na slobodu, ku ktorému došlo tým, že britské ozbrojené sily zadržovali osobu S. Mohammeda ako podozrivú z účasti na aktivitách Talibanu, pričom malo dôjsť k porušeniu záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru. Vzhľadom na to, že išlo o situáciu, ktorá sa odohrala na území Afganistanu, faktické súvislosti a právny základ prítomnosti britských vojsk na území Afganistanu mali čiastočne odlišnú povahu ako tomu bolo napríklad v prípade *Al-Jedda*. V Afganistane pôsobili Britské sily na základe požiadavky Afganskej vlády. Ich prítomnosť sa opierala aj o rezolúcie BR OSN, pričom ich prítomnosť zastrešovala medzinárodná organizácia NATO. Za právny základ odôvodňujúci zadržiavanie osôb podozrivých z účasti na činnosti teroristických skupín sa považovala rezolúcia BR OSN č. 1890 (2009). Samotná rezolúcia však explicitne vyjadrenie oprávnenia na zadržiavanie osôb neobsahuje. Bezpečnostná rada v tomto prípade využíva štandardnú formuláciu známu aj z iných rezolúcií BR OSN a autorizuje podniknutie všetkých nevyhnutných opatrení (*all necessary measures*) na zaistenie bezpečnosti v Afganistane.²³ S ohľadom na uvedené sa aj zadržiavanie osôb podozrivých z aktivít súvisiacich s terorizmom chápalo ako využitie všetkých prostriedkov, ktoré sú nevyhnutné na zaistenie sledovaného cieľa. V prípade S. Mohammeda bol postup pre

²² Pozri: *Case of Al-Jedda v. The United Kingdom, Grand Chamber, Application no. 27021/08, Judgment, 7 July 2011, par. 102.*

²³ Odsek 2 operatívnej časti Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1890 (2009): „(Security Council acting under Chapter VII...). Authorizes the Member States participating in ISAF to take all necessary measures to fulfill its mandate.“

zadržiavanie osôb upravený Štandardným operačným postupom (*Standard Operating Procedure*) ISAF č. 362.²⁴ Uvedený dokument ustanovoval maximálny prípustný čas pre zadržanie osoby na 96 hodín. Po uplynutí tejto lehoty mala byť zadržiavaná osoba odovzdaná afganským národným orgánom. Predĺženie uvedenej lehoty bolo možné len na základe rozhodnutia veliteľa ISAF (*COMISAF*).²⁵ Zároveň sa však britské ozbrojené sily riadili aj vlastným dokumentom UK SOI J3-9 (*Standard Operating Instruction – SOI*), ktorý umožňoval predĺženie lehoty na viac ako 96 hodín predovšetkým v prípade potreby zaistenia bezpečnosti samotných ozbrojených síl (*force protection*) a z dôvodu získavania informácií.

Jednou z otázok, ktorou sa zaoberal britský súd bola aj otázka pričítateľnosti. Ako už bolo vyššie uvedené, prítomnosť síl ISAF v Afganistane a aktivity týchto ozbrojených síl smerujúce k nastoleniu bezpečnosti sa opierali o autorizáciu Bezpečnostnou radou OSN. Na strane druhej ISAF spadala pod autoritu a velenie NATO. Samotný dokument SOP 362 bol vydaný veliteľstvom ISAF. Preto bolo v danej situácii potrebné venovať bližšiu pozornosť samotnej pričítateľnosti konania konkrétnemu právnenému subjektu. V zásade platí, že konanie štátnych orgánov daných k dispozícií medzinárodnej organizácií musí byť pričítateľné tejto medzinárodnej organizácií. V tomto konkrétnom prípade však došlo k porušeniu práva na základe činnosti Ozbrojených síl Spojeného kráľovstva, konajúcich na základe vlastných predpisov, ktoré sa do určitej miery odchyľovali od ustanovení ISAF SOP č. 362 platných všeobecne pre ISAF fungujúcu pod velením NATO. Britské ozbrojené sily boli v tomto prípade podriadené NATO a štandardné operačné postupy boli pre ne záväzné. Uvedené však v zásade naznačuje, že postup podľa štandardných operačných procedúr ISAF by mal vylúčiť aplikovateľnosť Dohovoru z dôvodu, že Spojené kráľovstvo nad konaním svojich ozbrojených síl nemalo efektívnu kontrolu v dôsledku čoho jeho jurisdikcia nebola daná. Navyše lehotu 96 hodín na zadržanie s povinnosťou osobu prepustiť alebo odovzdať afganským orgánom možno vykladať aj ako právny základ oprávňujúci zadržiavanie osôb podľa čl. 5 ods. 1 písm. c) Dohovoru.

V situácií týkajúcej sa S. Mohammeda sa však britské ozbrojené sily riadili ustanoveniami vlastného interného dokumentu SOI (*Standard Operating Instruction*), ktorý v určitých aspektoch presahoval tak rámec autorizácie BR OSN ako aj predpis misie ISAF.²⁶ S ohľadom na túto okolnosť je nevyhnutné pričítať konanie Spojenému kráľovstvu. Na konanie britských ozbrojených síl bolo v dôsledku uvedeného možné aplikovať ustanovenia Dohovoru, keďže jurisdikcia Spojeného kráľovstva podľa ustanovení článku 1 Dohovoru v konkrétnej situácii bola daná. Súd konštatoval, že ozbrojené sily Spojeného kráľovstva konali nad rámec autorizácie obsiahnutej v Rezolúcií BR OSN. *Court of Appeal* preto v záveroch vo vzťahu k S. Mohammedovi uvažoval tak nad legislatívou Afganistanu ako aj na legislatívou platnou v Spojenom kráľovstve pričom vychádzal z princípu, že podľa *common law* je zadržiavanie osoby protiprávne kým sa nepreukáže opak.

²⁴ *Standard Operating Procedure 362*. Podľa uvedeného dokumentu: „*The only grounds upon which a person may be detained under current ISAF Rules of Engagement (ROE) are: if the detention is necessary for ISAF force protection; for the self-defence of ISAF or its personnel; for accomplishment of the ISAF Mission.*“ Pozri: *Standard Operating Procedure – Detention of non-ISAF Personnel SOP 362*. Dostupné online: <https://info.publicintellgence.net/ISAF-DetaineeSOP.pdf>.

²⁵ „*The authority to continue to detain an individual beyond the 96 hour point is vested in COMISAF (or his delegated subordinate). A detainee may be held for more than 96 hours where it has been necessary in order to effect his release or transfer in safe circumstances.*“ Pozri tamtiež. Pozn.: *COMISAF - Commander of the International Security and Assistance Force*.

²⁶ Z textu rozsudku: „*The arrangements for the deployment of HM armed forces to Afghanistan were established by UNSCRs. The authority to determine detention policies was delegated to ISAF (see paragraphs 146 to 148 above). The Secretary of State decided to authorise a policy for detention that was outside and contrary to the authority granted under the UNSCRs...*“ Pozri: Case Nos: A2/2014/1862; A2/2014/4084; A2/2014/4086, IN THE COURT OF APPEAL (CIVIL DIVISION): *Serdar Mohammed & Others - and -Secretary of State for Defence*, par. 363. Dostupné online: <https://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/2015/07/serdar-mohammed-v-ssd-yunus-rahmatullah-v-mod-and-fco.pdf>.

Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami Dohovoru sú viazané ustanoveniami Dohovoru ak reálne vykonávajú moc nad určitými osobami. Potreby vyhodnotiť vzťah Dohovoru a všeobecného medzinárodného práva, predovšetkým Charty OSN ukazuje na aplikačný ako aj interpretačný problém vo vzťahu k formuláciám rezolúcií BR OSN, ktoré štandardne autorizujú uplatnenie všetkých nevyhnutných opatrení na dosiahnutie cieľa a sú právne záväznými dokumentmi opierajúcimi sa o autoritu Charty OSN. V kontexte Charty OSN je užitočné pripomenúť, že opatrenia na presadenie mieru a bezpečnosti podľa kapitoly VII Charty OSN sú pre štáty záväzné a preto sa na ne vzťahuje čl. 103 Charty OSN. Predstavuje však autorizácia Bezpečnostnou radou OSN povinnosť alebo možnosť štátov správať sa rezolúciou predpokladaným spôsobom, obzvlášť v prípade ak rezolúcia sama osebe predstavuje viac udelenie oprávnenia než uloženie povinnosti. Pokiaľ BR OSN rozhoduje o povinnosti vykonať určité opatrenia používa štandardne výraz „rozhoduje“ (*decides*). Takto je tomu napríklad pri rozhodovaní o rôznych opatreniach, ktoré sa spravujú režimom čl. 41 Charty a sú namierené proti konkrétnym osobám (tzv. *targeted sanctions*). Pri opatreniach, ktoré vyžadujú použitie ozbrojenej sily spočíva prax členov medzinárodného spoločenstva predovšetkým vo formovaní „koalícií ochotných“. Uvedené súvisí s tým, že v situáciách vyžadujúcich použitie ozbrojenej sily nie je celkom dobre možné vyžadovať nasadenie ozbrojených síl všetkých členských štátov OSN na obligatórnej báze. Sme preto toho názoru, že v týchto prípadoch nejde o povinnosť *per se*. Tým sa otvára pomerne široký priestor na interpretáciu rezolúcií BR OSN vo vzťahu k iným zmluvným záväzkom, ktorými sú štáty viazané. Preto je pravdepodobné, že v konkrétnych situáciách bude vždy nevyhnutné posudzovať skutkové okolnosti na danom mieste a v danom čase a podrobovať ich testom na existenciu jurisdikcie a tým pádom aj na aplikovateľnosť Dohovoru. Dôkladná interpretácia rezolúcií BR OSN bude nevyhnutná vzhľadom na to, že samotná OSN nebude vykonávať a v praxi ani nemôže vždy vykonávať efektívnu kontrolu nad výkonom opatrení, ktorých vykonanie autorizuje. Hľadiac na problém z prísne teoretického uhla pohľadu by bolo možné navrhnúť aby BR OSN v texte svojich rezolúcií uvádzala presne, ktoré opatrenia považuje za nevyhnutné. Je však zrejmé, že podobný prístup by narazil na problémy v praxi, ktoré by boli len ťažko prekonateľné. Mohlo by dôjsť k neprimeranému obmedzeniu možnosti štátov konať a obmedzeniu určitej operačnej flexibility, čo by mohlo obmedziť účinnosť vykonávaných opatrení ak by bol rozsah opatrení nastavený príliš úzko. Na strane druhej by mohlo byť neprimerane sťažené samotné prijímanie rezolúcií z dôvodu, že každé jedno opatrenie by sa stávalo predmetom politickej debaty čo by kládlo vysoké nároky na schopnosti samotnej Bezpečnostnej rady OSN a jej stálych členov nachádzať konsenzus pri rozhodovaní o opatreniach obzvlášť tých, ktoré zahŕňajú nasadenie ozbrojenej sily.

VI. ZÁVER

Ku kolíziám všeobecného medzinárodného práva a regionálnych právnych systémov dochádza najčastejšie práve v oblasti ochrany ľudských práv (napr. séria prípadov *Kadi* riešená Súdny dvorom Európskej únie). Uvedené platí, či už pre vzájomné interakcie medzi regionálnymi systémami a aj vo vertikálnom smere vo vzťahu univerzálneho systému a regionálnych systémov. Článok 103 Charty OSN predstavuje určitú záruku, ktorá zaisťuje že pravidlá zakotvené Chartou OSN budú dodržiavané aj v prípade rozporu s inou medzinárodnou zmluvou čím sa má upevniť jednota medzinárodného právneho poriadku. Prax však nastoľuje otázku, či je možné vylúčiť aplikáciu medzinárodnej zmluvnej úpravy a to zvlášť v tak citlivej oblasti ako je ochrana ľudských práv a základných slobôd.

Akým spôsobom sa s uvedeným problémom možno vysporiadať v súčasnom období a v súčasnej bezpečnostnej situácii vzhľadom na stále prítomnú hrozbu medzinárodného terorizmu, ktorý je motivovaný náboženským radikalizmom. Aktuálnym sa javí potreba

zodpovedať otázku existencie jurisdikcie v situáciách kedy štáty viazané Dohovorom podnikajú operácie na území cudzích štátov proti tzv. Islamskému štátu a iným medzinárodným teroristickým zoskupeniam. V každom prípade možno konštatovať, že rozhodovacia prax ESĽP možno interpretovať v tom zmysle, že predpokladá aplikovateľnosť Dohovoru v situáciách kedy orgán štátu viazaného Dohovorom vykonáva moc na určitou osobou a toto konanie nie je pričítateľné medzinárodnej organizácii je nevyhnutné aby dbal na dodržiavanie Dohovoru a konformne s Dohovorom vykladal aj povinnosti vyplývajúce z Charty OSN a rezolúcií BR OSN prijímaných na jej základe a to aj v situáciách kedy ide o opatrenia s použitím sily s cieľom obnoviť a udržať medzinárodný mier a bezpečnosť.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Kapitola VII Charty OSN, jurisdikcia štátu, použitie ozbrojenej sily, ľudské práva.

KEYWORDS

European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, Chapter VII of the UN Charter, jurisdiction of the state, use of armed force, human rights.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Kmec Jiří, Kosař David, Kratochvíl Jan a Bobek Michal: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 37 - 41. ISBN: 978-80-7400-365-3.
2. Blokker Niels.: Outsourcing the Use of Force: Towards More Security Council Control of Authorized Operations? In: Weller Marc (ed.): The Oxford Handbook of The Use of Force in International Law, Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 202 – 226, ISBN 978-0-19-967304-9.
3. Nollkaemper André: Failures to Protect in International Law. In: Weller Marc (ed.): The Oxford Handbook of The Use of Force in International Law, Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 437 – 461, ISBN 978-0-19-967304-9.
4. Aughey Sean, Sari Aurel: Targeting and Detention in Non-International Armed Conflict: Serdar Mohammed and the Limits of Human Rights Convergence. In: International Law Studies. U.S. Naval War College, 2015, 60 – 118, ISSN: 2375-2831.
5. Case of Al-Skeini and others v. United Kingdom, Grand Chamber Judgement, Application no. 55721/07, 2011.
6. Case of Banković and other v. Belgium and others, Grand Chamber Decision as to the Admissibility of the Application, Application no. 52207/99.
7. Case Behrami and Behrami v. France, Grand Chamber Judgement, Application no. 71412/01, 2007.
8. Case Saramati v. France, Germany and France, Grand Chamber Judgement, Application no. 78166/01, 2007.
9. Case of Al-Jedda v. The United Kingdom, Grand Chamber Judgement, Application no. 27021/08, 2011
10. Case Nos: A2/2014/1862; A2/2014/4084; A2/2014/4086, IN THE COURT OF APPEAL (CIVIL DIVISION): Serdar Mohammed & Others - and -Secretary of State for Defence, par. 363. Dostupné online: <https://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/2015/07/serdar-mohammed-v-ssd-yunus-rahmatullah-v-mod-and-fco.pdf>.

11. Standard Operating Procedure – Detention of non-ISAF Personnel SOP 362. Dostupné online: <https://info.publicintelligence.net/ISAF-DetaineeSOP.pdf>.
12. Draft Articles on the Responsibility of International Organizations with Commentaries, Yearbook of the International Law Commission, 2011, vol. II, Part Two, p. 19. Dokument dostupný online: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_11_2011.pdf.
13. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongfull Acts, with Commentaries. Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/56/10), s. 38 a nasledujúce. Dokument je dostupný online: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf.

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Adam Giertl, JUDr.

Odborný asistent

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Kováčska 26, 040 75 Košice, Slovenská republika

E: adam.giertl@upjs.sk